

Kamola SHARIPOVA,
Farg'ona davlat universiteti o'qituvchisi
 Tel: +998916701119
 E-mail: ksharipova582@gmail.com

Falsafa fanlari doktori, dotsent I.Siddiqov taqrizi asosida

THE ROLE OF SOCIAL INSTITUTIONS IN ENSURING GENDER EQUALITY IN NEW UZBEKISTAN

Annotation

The article talks about the role of social institutions in ensuring gender equality in the new Uzbekistan. In order to reveal the content of the article, legal documents and sources related to the field were used.

Key words: new Uzbekistan, gender equality, social institutions, women.

YANGI O'ZBEKISTONDA GENDER TENGLIKNI TA'MINLASHDA IJTIMOY INSTITUTLARNING O'RNI

Аннотация

Maqolada yangi O'zbekistonda gender tenglikni ta'minlashda ijtimoiy institutlarning o'ri haqida so'z boradi. Maqola mazmunini ochib berish maqsadida qonunchilik hujjatlari va sohaga oid manbalardan foydalanildi.

Kalit so'zlar: yangi O'zbekiston, gender tengligi, ijtimoiy institutlar, xotin-qizlar.

РОЛЬ СОЦИАЛЬНЫХ ИНСТИТУТОВ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ГЕНДЕРНОГО РАВЕНСТВА В НОВОМ УЗБЕКИСТАНЕ

Аннотация

В статье говорится о роли социальных институтов в обеспечении гендерного равенства в новом Узбекистане. Для раскрытия содержания статьи использованы юридические документы и источники, относящиеся к данной области.

Ключевые слова: новый Узбекистан, гендерное равенство, социальные институты, женщины.

Bugungi kunda xotin-qizlarning davlat va jamiyat qurilishidagi ishtirokini kengaytirish, ijtimoiy-iqtisodiy, ta'lim, sog'liqni saqlash va boshqa sohalardagi o'rini yanada yuqori darajaga ko'tarish muhim vazifalardan biri bo'lib turibdi. Buning uchun xotin-qizlar va erkaklar teng huquqligini ta'minlashga doir dolzarb masalalarga oid tegishlar qarorlar qabul qilish zarur ko'rinadi. Shu nuqta nazardan, gender tenglikka erishish Strategiyasiga asosan, uzoq istiqboldagi maqsadli vazifalardan kelib chiqib, gender tenglikka erishish bir qator dasturlar yo'nalishlarida amalga oshiriladi. Davlat xizmatida, ijtimoiy-iqtisodiy, oilaviy, saylov huquqlarini amalga oshirishda xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlarni ta'minlash, shular jumlasidandir. Shuningdek, Strategiyada gender tenglikni ta'minlash tadbirlarini hisobga olgan holda, davlat dasturlarini budjetlashtirish va moliyalashtirish ham ko'zda tutilgan. Bundan tashqari, yuqori va qo'yi tizimdagi davlat organlaridagi rahbarlik lavozimlariga xotin-qizlarni tayinlash amaliyoti kengaytirib boriladi.

Gender statistikasi yuritilishini takomillashtirishda respublika va hududlar kesimida genderni ta'lim va huquq o'zgarishlarini hamda uning monitoringini yuritish maqsadida xotin-qizlar va erkaklarning nojadvaliy mehnat bozori sektoridagi, shuningdek hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishdagi ishtiroki, ularning davlat tomonidan kafolatlangan imkoniyatlardan foydalanish holati yuzasidan statistik ma'lumotlarni tizimli yuritishda qonunda ko'zda tutilgan vakolatli mansabdor shaxs vazifalarini bajarilishini inobatga olish zarur.

Fuqarolik jamiyatida demokratik institutlarning mavjudligi va uning mustahkamlanib borilishi – fuqarolar siyosiy ongi va madaniyatini shakllantirishning hal qiluvchi shartidir. Bunday fuqarolik jamiyati siyosiy tizimi shaxs siyosiy-huquqiy ongi va faoliyatining rivojlanishiga keng imkoniyatlar yaratadi, uni rag'batlantiradi. Jamiyat siyosiy tizimi qanchalik demokratik bo'lsa, inson siyosiy hayotda, fuqarolik jamiyati qurilishida shunchalik faol ishtirok etadi.

Demokratik jamiyatning muhim tamoyillaridan biri nodavlat notijorat tashkilotlarining mavjudligi va faoliyat ko'rsatishi bilan belgilanadi. Fuqarolik jamiyati institutlari, nodavlat notijorat tashkilotlari hozirgi kunda demokratik qadriyatlar, inson huquq va erkinliklari hamda qonuniy manfaatlarini himoya qilishning muhim omiliga aylanmoqda, fuqarolarning o'z salohiyatlarini ro'yobga chiqarishi, ularning ijtimoiy-iqtisodiy faolligi va huquqiy madaniyatini oshirish uchun sharoit yaratmoqda, jamiyatda manfaatlar muvozanatini ta'minlashga ko'maklashmoqda [1].

Bugungi kunda O'zbekistonda yaratilgan imkoniyatlar nodavlat notijorat tashkilotlarining son va sifat jihatidan o'sishiga olib kelmoqda. Mamlakatimizda ayollar huquq va manfaatlarini himoya qilish sohasida faoliyat ko'rsatayotgan nodavlat notijorat tashkilotlarining umumiy soni 400 tani tashkil qiladi. Ta'kidlash joizki, fuqarolik jamiyatini rivojlantirish va bu jarayonda "Kuchli davlatdan kuchli fuqarolik jamiyati sari" tamoyilining hayotga keng tatbiq etilishida ijtimoiy sheriklik omili muhim ahamiyatga ega. Chunki, takomillashgan fuqarolik jamiyati institutlari mamlakatda qonun ustuvorligi va demokratik boshqaruv tizimini ta'minlashda, fuqarolarning siyosiy-huquqiy madaniyati va ularning faol fuqarolik pozitsiyalarining shakllanishida hamda muvaffaqiyatli gender siyosatini amalga oshirishda o'ziga xos o'ringa ega.

Nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlarining mamlakat taraqqiyotidagi o'rini xususida Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyevning: "Erkin fuqarolik jamiyatini barpo etish, inson huquq va erkinliklarini himoya qilish borasida amalga oshirayotgan islohotlarimizda nodavlat notijorat tashkilotlarining o'rini va roli beqiyos ekanini alohida ta'kidlash joiz" [2], deya ta'kidlashi bejizga emas.

Olimlar fuqarolik jamiyatini tadqiq qilishda davlatning o'zini o'zi boshqarish organlari hamda uchinchi sektor bilan munosabatlari, fuqarolik jamiyati va demokratiya, fuqarolik jamiyati va bozor iqtisodiyoti munosabati (uning analogi sifatida), ijtimoiy-siyosiy jarayonlarda fuqaro faolligi masalasi, fuqarolik jamiyatida individ erkinligi, ixtiyoriylik va ko'ngillilik nuqta naazaridan, fuqarolik jamiyatining institutsional jihatlari, uni liberalizm g'oyasi orqali talqin qilish, shuningdek, turli sohalarda uchinchi sektor tashkilotlar faoliyatini kengaytirish va boshqalar bilan bog'lab o'rganiladi.

Fuqarolik jamiyati va uning institutlari faoliyatini isloh qilish va takomillashtirishga oid fikrlarni MDH mamlakatlari siyosatshunos, jamiyatshunos, huquqshunos olimlari L.I.Yakobson, I.V.Mersiyanova, YE.L.Ryabova, YE.V.Galkina4 tadqiqotlarida uchratish mumkin. Ushbu olimlar zamonaviy davrda fuqarolik jamiyatining institutsionallashuvi, davlat va fuqarolik jamiyati institutlari munosabati, postsotsiologik davlatlarda fuqarolik jamiyati, kelajakdagi fuqarolik jamiyatining

loyihasi, zamonaviy davrda fuqarolik jamiyati institutlari taraqqiyoti, yangi asrdagi siyosiy jarayonlarning transformatsiyasi fuqarolik jamiyati institutlashuviga ta'siri kabi masalalarini tadqiq qilganlar.

O'zbekiston Respublikasida fuqarolik jamiyati va uning institutlarini shakllantirish va rivojlantirish bilan bog'liq bo'lgan tadqiqotlar mustaqillikning ilk davridan boshlab amalga oshirila boshlandi. Xususan, fuqarolik jamiyati ta'limoti, uning tarixiy rivojlanishi, institutsional asoslari hamda huquqiy davlat va kuchli fuqarolik jamiyatining ijtimoiy-siyosiy tamoyillariga bag'ishlangan bir qancha ilmiy izlanishlar olib borildi. Siyosatshunos olimlardan A.Mo'minov, N.Jo'rayev, I.Ergashev, U.Idirov, M.Qirg'izboev, R.Jumayev, V.Qo'chqorov, G.Jamalova, M.To'raqulov, J.Mavlonov[6] va boshqalarning tadqiqotlarida fuqarolik jamiyati nazariyasi, O'zbekistonda fuqarolik jamiyatining shakllanish bosqichlari, uning o'ziga xos xususiyatlari, fuqarolik jamiyatining davlat siyosiy tizimi bilan bog'liq jihatlari hamda davlat va jamiyat boshqaruvini demokratlashtirishda siyosiy liderning o'rni masalalari tahlil qilingan.

Shuningdek, huquqshunos olimlar X.Odilqoriyev, Z.Isломov, X.Mamatov, Sh.Nazarov, U.Fazilov va Sh.Yaqubovlarning ilmiy ishlarida O'zbekistonda ochiq fuqarolik jamiyati qurishning huquqiy asoslarini takomillashtirish, huquqiy madaniyat va uning fuqarolik jamiyati shakllantirishdagi roli, davlat va fuqarolik jamiyati institutlari hamkorligining huquqiy mexanizmlari, fuqarolik jamiyatini rivojida jamoat tashkilotlarining nazariy va huquqiy masalalari tadqiq etilgan.

Qolaversa, fuqarolik jamiyati institutlari ijtimoiy-falsafiy jihatlari A.Qodirov, F.Musayev, A.O'tamuradov, A.Huseynova, D.Sadullayeva kabi faylasuflarning tadqiqotlarida mustaqillik yillarida O'zbekistonda huquqiy demokratik davlat va fuqarolik jamiyati qurishning falsafiy-huquqiy asoslari, davlat va jamiyat hayotini yanada demokratlashtirish va erkinlashtirishning ijtimoiy-siyosiy asoslari, jamiyat demokratlashuvi sharoitida fuqarolarning huquqiy madaniyatini takomillashtirish, fuqarolik jamiyatini shakllantirish jarayonida ayollar faolligini oshirish muammolari tahliliga bag'ishlangan[12].

Fuqarolik jamiyati konsepsiyasi va ijtimoiy hayotimizda fuqarolik jamiyati institutlarining o'rni borasida ko'plab ilmiy izlanishlar olib borilgan bo'lsa-da, bugungi kunda Yangilanayotgan O'zbekistonda fuqarolik jamiyati institutlarini aynan gender siyosatiga muvofiqlashtirish va samaradorligini oshirishdagi omillari yetarlicha tadqiq etilmagan.

Fuqarolik jamiyati institutlarining mamlakat ijtimoiy hayotidagi ishtiroki, jumladan gender tengligini ta'minlash va rivojlantirishga oid nazariyalarni siyosiy fanlar nuqtai nazaridan o'rganish, fuqarolik jamiyati shakllanishining o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash hamda Taraqqiyot strategiyasi doirasida O'zbekistonda fuqarolik jamiyati qurilishi jarayonlarini ilmiy tahlil etish lozim, ular quyidagicha:

- Ijtimoiy-siyosiy fanlarda fuqarolik jamiyati va gender siyosati kategoriyalari bo'yicha dastlabki qarashlar, ularning rivojlanish bosqichlari, bu boradagi ilmiy nazariy tadqiqotlarni tizimlashtirish;

- Fuqarolik jamiyati institutlari rivojining tarixiy-siyosiy asoslarini tadqiq qilish;

- zamonaviy G'arb va Sharq mamlakatlari tajribasida gender tengligi va fuqarolik jamiyati institutlarini rivojlantirish masalalarini tahlil qilish;

- Gender tenglikni ta'minlash siyosatini davom ettirish, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish, ularni qo'llab-quvvatlashga doir islohotlarni amalga oshirish.

- Jamiyatda xotin-qizlarga tazyiq va zo'rvonlikka nisbatan murosasizlik muhitini yaratish, xotin-qizlarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini ta'minlash[1].

- Jamiyat ijtimoiy modernizatsiyasi va mamlakat taraqqiyotida fuqarolik jamiyati institutlarining o'rni va rolini ko'rsatib o'tish;

- Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi negizida fuqarolik jamiyati institutlari faoliyatini isloh qilishning istiqbollarga qaratilgan taklif va xulosalar ishlab chiqish.

O'zbekiston xotin-qizlarining nodavlat, notijorat tashkilotlari (NNT) jamiyatda gender tenglik g'oyalari amalga oshirishda ancha ishlarni qilishgan va tajriba to'plashda davom etib kelishmoqda. Muayyan loyihalarni amalga oshirish, jamoatchilik fikriga ta'sir o'tkazish, xotin-qizlar huquqlarini ommalashtirish va tarqatish yo'li bilan ular chinakam fuqarolik jamiyatining yuzaga kelishiga ko'maklashmoqda. NNT paydo bo'lishi bilan yangi ijtimoiy o'zaro munosabatlar shakllandi va xotin-qizlar harakati yuzaga keldi, NNT tuzish tashabbuskorlari ham xotin-qizlarning o'zi bo'ldi. Bu tashkilotlar xotin-qizlar aholining muayyan muammolari va ehtiyojlarini o'rganish yuzasidan katta ishlarni amalga oshirdi.

Xotin-qizlar NNT ishning yangi shakllari va usullaridan foydalanishmoqda, ular o'z faoliyatlarida mustaqildirlar va yangi ish joylarini yaratish, turli xil ijtimoiy muammolarni hal etish, turli manbalardan, shu jumladan chet el rivojlanish fondlaridan moliyaviy madad olish imkoniyatlariga ega. Ularning faoliyati xotin-qizlarning huquqlarini yana ham aniqroq anglashga, bunday huquqlarning buzilishini, xotin-qizlarga nisbatan zo'rvonlikni qoralashga ko'maklashadi. Ular xotin-qizlarning manfaatlarini himoya qilar ekanlar, ularning muammolarini hal etishda yordam beradilar, ayollarga ularning huquqlari va bu huquqlarni himoya qilish usullari to'g'risida ma'lumotlar beradilar, ko'pincha ilg'or o'zgarishlarga turtki beradilar, demokratik jamiyatni qaror toptirish va rivojlantirish jarayonlarida xotin-qizlarning rolini oshirishga katta hissa qo'shadilar[4].

O'zbekiston Respublikasida xotin-qizlar teng huquqliligining kafolatlari, jamiyat hayotidagi o'rni, davlat boshqaruv sohasidagi faoliyatlari, xotin-qizlar bandligini ta'minlash, ularni kasbiy salohiyatlarini yanada rivojlantirish, jamiyatdagi barcha sohalar doirasida xotin-qizlar faolligini oshirishga doir bosqichlarni o'rganish yuzasidan ilmiy taklif va amaliy tavsiyalarni keltirishimiz mumkin:

- jamiyatda shakllangan "ayollarga xos kasblar" tushinchasini muomaladan chiqarish yoki uning turlarini kengaytirish, erkin kasb tanlashga imkon yaratish;

- uy vazifalari, bola tarbiyalash kasbiy faoliyatga to'siq bo'lmasligi uchun masofadan turib ishlash faoliyatini yo'lga qo'yish;

- nodavlat tashkilotlari bilan keng hamkorlikni yo'lga qo'yish orqali xotin-qizlarda ijodkorlikni rag'batlantiruvchi loyihalarni ishlab chiqish. Bu orqali o'z qobiliyatlarini yanada rivojlantirish (uy sharoitida), namoyon qilishiga imkon yaratish;

- huquqiy ta'limda xotin-qizlar savodxonligini oshirish maqsadida loyihalarni yo'lga qo'yish, siyosiy karera, davlat boshqaruvida xotin-qizlar ishtirokini oshirish, ularga mos ish o'rinlari ustida yangicha yondashuv;

- oilaviy munosabatlarda xotin-qizlar va erkaklar o'rtasidagi munosabatlarni kelishuv asosida amalga oshirish, erkak va ayol muammoli vaziyatlarda tenglik prinsipini o'zaro hurmat va bir-birini tushinish tarzida amalga oshirish;

- nasl, farzand tarbiyasi masalalarida tenglikka rioya qilgan holda, ayolning jamiyatdagi o'rini topishda, kasb-hunar masalalarida qo'llab-quvvatlash;

- nohaqlikka uchragan, zo‘ravonlik qurboniga aylangan xotin-qizlar bilan davlat, jamiyat hamkorligini yanada kuchaytirish, ularni har tomonlama qo‘llab-quvvatlashning tizimli mexanizmini ishlab chiqish kabilardir.

ADABIYOTLAR

1. Жамалова Г.Г. Сиёсий ва ҳуқуқий маданиятни юксалтириш - жамият тараққиётининг асоси. “Yangi O‘zbekiston: barqaror rivojlanishning ijtimoiy-falsafiy, iqtisodiy-siyosiy va huquqiy masalalari”. Volume 2 | Special ISSUE 23. 2022. – Б. 976-984.
2. Ш.Мирзиёев. Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир. – Т.: “Ўзбекистон” НМИУ, 2018. – Б. 102.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2022—2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида” ги Фармони, 28.01.2022 йилдаги ПФ-60-сон. <https://lex.uz/uz/docs/5841063>
4. Ҳаракатлар стратегияси асосида жадал тараққиёт ва янгиланиш сари. Сиёсий рисола. –Т.: Фафур Фулом номидаги нашриёт матбаа ижодий уйи, 2017;
5. Аҳмедшина Ф. Мустақиллик шароитида Ўзбекистоннинг гендер муаммолари // Гендер муносабатлар назарияси ва амалиётга кириш илмий мақолалар тўплами. – Тошкент, 2007. – Б. 414.
6. Жўраев Н.К. Ўзбекистонда янгиланишлар концепциясининг яратилиши ва амалиётга қўлланилиши. Сиёс.фан. док. ... дисс. – Т., 2001;
7. Эргашев И. Политика государства независимого Узбекистана на селе: теория и практика. Дисс. ... док.полит. наук. – Т.: 1995;
8. Қирғизбоев М. Фуқаролик жамияти: генезиси, шаклланиши ва ривожланиши. –Т.: Ўзбекистон, 2010; Жумаев Р. Давлат ва жамият: демократлаштириш йўлида. –Т.: Шарқ, 1998;
9. Жамалова Г.Г. Ўзбекистонда фуқаролик жамияти қурилишининг сиёсий масалалари. сиёс.фан.ном. ... дисс. –Т., 2006.;
10. Жўракулов Ф.Н. Фуқаролик жамиятини қуриш шароитида давлат ижроия ҳокимияти тизимини модернизациялаш. сиёс.фан.док. ... дисс. –Т., 2018;
11. Мавлонов.Ж.Ё. Повышение роли институтов гражданского общества в обеспечении эффективного диалога государства с народом. Дисс. ... док.полит.наук. –Т., 2018.
12. Шотурсунова Н. Ўзбекистонда гендер сиёсати самарадорлигини оширишда фуқаролик жамияти институтлари иштирокининг тенденциялари. // Оилавий-ҳуқуқий муносабатларда гендер тенглиги: конференция материаллари тўплами. – Тошкент: «Mahalla va Oila nashriyoti», 2021. – Б. 17-20.